

פרק ח

סמכות הציבור והרוב

יש לשאול: א. מהו מקור הסמכות של הציבור, מניין שואב הוא את כוחו? ב. מכוח מה הרוב יכול לכפות דעתו על המיעוט? ג. האם כל רוב יכול לכפות דעתו?

א. סמכות הציבור

בנוגע לתוקף חיובו של יחיד, פעמים יש צורך במעשה, כגון נותן מתנה, שמלבד האמירה שהוא נותן מתנה, צריך גם מעשה קניין. פעמים יש אמירה המחייבת, כמו בשבועה ובנדור, ויש אף מחשבה המחייבת, כגון הגומר במחשבתו לתת צדקה.

הגמרא במסכת שבועות (כו, ב) אומרת: "מוצא שפתיך תשמור ועשית' - אין לי אלא שהוציא בשפתיו, גמר בלבו מנין? תלמוד לומר (שמות לה, כב): 'כל נדיב לב'".

וברמ"א ביורה דעה (רנח, יג): "אם חשב בלבו ליתן איזה דבר לצדקה, חייב לקיים מחשבתו ואין צריך אמירה, אלא דאם אמר מחייבין אותו לקיים (מרדכי פ"ק דקידושין ובפ"ק דב"ב ובהגהות ובמהרי"ק שורש קפ"ה, קס"א. ומהר"ר פרץ ובהגהות סמ"ק ורא"ש פ"ק דתענית). ויש אומרים דאם לא הוציא בפיו, אינו כלום (הרא"ש כלל יג). והעיקר כסברא הראשונה (ועיין בחו"מ סי' ריב)".

אם כן, יש תוקף לחיובים שאדם מקבל על עצמו, באופן הראוי לאותו חיוב.

ונראה לומר שיש תוקף לחיוביו של אדם יחיד, כן הוא גם בציבור, אלא שבשונה מן היחיד, קבלת הציבור יש לה מעלה, ולעולם יש לה תוקף כשלעצמה, גם ללא קניין.

כך מצינו בחידושי הר"ן סנהדרין (כג, א ד"ה א"ר יוחנן): "מי שהוא מוחזק לנו שאינו יודע הדין פסול הוא ואין דינו דין, כדאמרינן לקמן גבי שלשה רועי בקר שהם פסולים: 'אי הכי כל תלתא דלא גמירי נמי', אלמא מאן דלא גמיר פסול מדאורייתא. והא דמכשרינן בפ"ק שלשה הדיוטות, היינו טעמא דסמכינן דאי אפשר דליכא בינייהו חד דגמיר. ועוד מאי טעמא דרבנן דאמרי לא כל המינו שיפסול דין שהמחוחו רבים עליהם, ואי דין זה פסול ואין דינו דין מה תועיל בטענה זו המחאת רבים עליהם, הרי זה קשר רשעים ואינו מן המנין, כדאמרינן לקמן. ולי נראה... דכיון דמיירי במקומות שאינן בני תורה, כל בני העיר קבלו על עצמן כל אותן שנתמנו להיות ערכיים שלא יוכלו לפוסלן, ומשום הכי קאמרי רבנן לא כל הימנו לפסול דין שהמחוחו רבים

עליהם, ואף על גב דלא גמירי דינא דאורייתא משום דהוה להו כשלשה רועי בקר דלא גמירי דינא כלל דכשרים כדקבלו עלייהו, ובהא מיתרצי כולהו קושיי."

ומכאן שיש תוקף מחייב למה שקיבל הציבור עליו.

עוד הובא בבית יוסף חו"מ (סי' כב, מתשובות מיימוניות ספר שופטים סי' י, ונפסק ברמ"א שם סעיף א): "...נאמנים עלי שלשה רועי בקר וכו'. הוא הדין לשנים שקבלו עליהם כל מה שיפסקו עליהם ראשי הקהל, ועשה אחד על פיהם, שאין לשני עליו כלום. ואף על גב דנראה דהא דנאמנים עלי שלשה רועי בקר, שאם נודע שטעו שיכול לחזור בו אפילו לאחר גמר דין, דלא עדיף מפשרה בלא קנין שיכול לחזור בו, כל שכן הכא דקבלינהו עלייהו לעשות דין דכל דין של טעות אינו דין, אפילו הכי בנדון זה שהניחו על טובי העיר ועל ראשי הקהל, מנהג הוא בכל מלכותינו דכל מה שאדם מקבל בפני ראשי הקהל שנבררו מדעת הקהל שאין יכול לחזור בו."

ולמעשה כתב הרמ"א בחו"מ (סי' קסג סעיף ו): "קהל שפטר אחד ממסים, פטור. וכל דברי הקהל אינן צריכין קנין, מיהו יכולין למימר שלא פטרוהו רק לשנה", ומקורו בשו"ת הרא"ש (כלל ו סימן יט): "מנהג פשוט הוא, מה שטובי הקהל מסכימים לעשות, שריר וקיים הוא בלא קנין. ובכל תקנות הקהל, שמתקנין על יחידים ועל רבים ומסיעין על קיצותם, כל דבריהם ככתובין וכמסורין דמו".

ב. הליכה אחר הרוב

ראינו לעיל (פרק ג (א)) שלפי הרמב"ם ועוד, חיוב דינא דמלכותא דינא נובע מהכרעת כלל העם לקבל על עצמם את המלך ולהשתמש במטבעו.

והנה מטבע הדברים, מסתבר שישנם אנשים המתנגדים למלך, ובכל זאת מלכותו ודיניו מחייבים את הכול. ויש לשאול - מדוע הכרעת הרוב מחייבת את המיעוט ואף על פי שאינם רוצים להשתמש במטבעו של המלך, הם חייבים לשמוע בקולו מדינא דמלכותא?

נאמר במסכת חולין (יא, א): "מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא. מנלן, דכתיב: 'אחרי רבים להטות', רובא דאיתא קמן כגון ט' חנויות וסנהדרין לא קא מיבעיא לן, כי קא מיבעיא לן רובא דליתיה קמן כגון קטן וקטנה מנלן...".

וכן כותב הרמב"ם הלכות סנהדרין (ח, א): "בית דין שנחלקו מקצתם אומרים זכאי ומקצתם אומרים חייב הולכין אחר הרוב, וזו מצות עשה של תורה שנאמר 'אחרי רבים להטות', במה דברים אמורים בדיני ממונות ובשאר דיני אסור ומותר וטמא

וטהור וכיוצא בהן, אבל בדיני נפשות... לרעה על פי שנים, וכל אלו הדברים קבלה הם".

כן מבואר גם בספר החינוך (מצוה עח): "לנטות אחרי רבים, והוא כשיפול מחלוקת בין החכמים בדין מדיני התורה כולה, וכמו כן בדין פרטי, כלומר בדין שיהא בין ראובן ושמעון על דרך משל, כשתהיה המחלוקת בין דייני עירם שקצתם דנין לחיוב וקצתם לפטור, לנטות אחר הרוב לעולם, שנאמר (שמות כג, ב) אחרי רבים להטות, ובביאור אמרו זכרונם לברכה (חולין יא, א) רובא דאורייתא. ובחירת רוב זה... בששני הכיתות החולקות יודעות בחכמת התורה בשוה, שאין לומר שכת חכמים מועטת לא תכריע כת בורים מרובה ואפילו כיוצאי מצרים, אבל בהשוית החכמה או בקרוב הודיעתנו התורה שריבוי הדעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המיעוט. ובין שיסכימו לאמת או לא יסכימו לפי דעת השומע, הדין נותן שלא נסור מדרך הרוב. ומה שאני אומר כי בחירת הרוב לעולם הוא בששני הכיתות החולקות שוות בחכמת האמת, כי כן נאמר בכל מקום חוץ מן הסנהדרין, שבהם לא נדקדק בהיותם חולקין אי זו כת יודעת יותר אלא לעולם נעשה כדברי הרוב מהם, והטעם לפי שהם היו בחשבון מחויב מן התורה, והוא כאילו צייתה התורה בפירוש אחר רוב של אלו תעשו כל עניינכם, ועוד שהם כולם היו חכמים גדולים".

ובשו"ת מהרשד"ם (יו"ד, פב) כותב: "גם צריך לדעת כי בענין הצריך לרוב כפי דין תורה כתבו הרשב"א והרא"ש, ומהרי"ק ז"ל הביאו בתשובותיו ג"כ בפשיטות, דאינו נקרא רוב אלא כאשר יעמדו כלם כאחד ואז בהסכמת רוב העומדים נתקיים הענין בעל כרחם של המיעוט".

וכן כותב הראי"ה קוק במבוא לשבת הארץ (פרק י): "עיקרא דכללא של 'אחרי רבים להטות', שהוא מן התורה, הוא דוקא בבית דין שיושבים במושב אחד ודנים אלו כנגד אלו, אבל מה שאנו באים לדון בדור אחר ע"פ מה שאנו מוצאים מדברי היחידים והרבים שנאמרו בדורות שלפנינו, אין זה מן התורה בכלל 'אחרי רבים להטות' - וכבר החליטו זה הפוסקים, ועיין קונטרס הכללים בספר גט פשוט) - אלא שראוי לנו ללכת אחר הרבים, דמסתברא דהלכתא כותיהו. אבל אין זה סברא דאורייתא כלל, לפיכך בשעת הדחק שפיר יש לסמוך על היחיד".

עד כה עולה שהולכים אחר הרוב בתנאים הבאים:

א. כשישנה שאלה סטטיסטית (כגון בשר שנמצא ויש במקום ט' חנויות כשרות ואחת טרפה או להיפך).

ב. כשמדובר בהכרעת בית דין או סנהדרין (רמב"ם והחינוך לעיל. לדברי החינוך

ההכרעה היא כדברי החכמים יותר, גם כשהם מיעוט, למעט במסגרת הסנהדרין).

ג. צריך שהמכריעים יהיו במקום אחד וישמעו זה את זה (מהרשד"ם ושבת הארץ).

בנידון דידן של קבלת השלטון על ידי הרוב, התנאים שהזכרנו אינם קיימים שהרי מדובר במציאות ממשית שאינה קשורה להכרעת בית דין, ואין הכול מצטרפים כאחד לשמוע איש את רעהו.

אם כן הדרא קושיא לדוכתה, מנא לן שבכוח הרוב המקבל את מטבעו של המלך לחייב את המיעוט?

ג. חריגות מעקרונות הליכה אחר הרוב

פעמים שאין הולכים אחר הרוב, והמיעוט יכול לכפות את הרוב. כגון ברמ"א חו"מ (קסג, א): "כופין בני העיר זה את זה, אפילו מיעוט כופין את המרובים (רבינו ירוחם נתיב ל"א ח"ו), לעשות חומה, דלתים ובריח לעיר ולבנות להם בית הכנסת; ולקנות ספר תורה נביאים וכתובים..."

כמו כן מצאנו **פסיקה הפוכה** ממה שראינו לעיל, לפיה החלטות ציבוריות יכולות להתקבל ברוב גם כשמיעוט אינו נוכח כלל.

כתב בשו"ת הרשב"א (ח"ז, סי' קמז): "עוד השיב, ואותן בני אדם שלא היו בעיר בשעת הנדוי והחרם, חייבין הם לנהוג נדוי וחרם, ואם עברו בשום דבר מכל מה שגזרו והסכימו הקהל נפלו באותן עונשים שענשו הקהל, שהציבור יכולין להסיע לכל אנשי העיר על קצתם ובלבד שהסכימו עליו רוב הציבור, דכתיב: 'במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו', כדאיתא פרק אין מעמידין (דף לו), והרוב ככולו, ואין אדם צריך לענות אמן במה שהצבור מנדין ומחרימין, ולא במה שהם משביעים על גזרתם. וראיה לדבר יהונתן - ויהונתן לא שמע בהשבע אביו את העם..."

כתב עוד הרשב"א שם (ח"ז, סי' קמב): "וענין יהונתן ... כענין עכן שנתחייב הריגה על מעלו אשר מעל בחרם, והוא שהמלך או הסנהדרין כשמחרימים במעמד רוב ישראל שלא לעשות דבר פלוני ועבר איש על חרמן חייב מיתה, וזהו שנתחייב עכן מיתה על מעלו, ואנשי יבש גלעד על אשר לא עלו במצפה, ויהונתן על עניינו. ואף על פי שהיה שוגג, סבור היה שאול שהיה עובר בכוונה אחר שהיה רואה העם נזהרים מלאכול... וכן הדין לאנשי העיר שהסכימו וגזרו גזרות או גדרים על אנשי עירם רשאים הם בכך, והעובר על החרם וגזרתם הרי הוא מוחרם. וכן אם שמו בתקנתם עונש ממון, הכל כמו שתקנו וגזרו. ואף על פי שלא היו שם מקצת אנשי העיר, כיון

שנעשה **במעמד טובי העיר, ובמעמד תלמידי חכמים שבהם**, השאר שלא היו שם חייבים כאותן שהיו, אף על פי שהם מוכרחים, או אף על פי שלא ענו אמן ואינן חפצים בו".

מדבריו כאן משמע שאומנם המיעוט אינו חייב להיות נוכח, אבל הדבר מוגבל לכך שעשו על פי רוב הקהל, במעמד ז' טובי העיר ובמעמד תלמידי חכמים שבהם.

כמו כן יש להוסיף שלא רק בבית דין הולכים אחר הרוב, אלא בכל הכרעה ציבורית. כך כתב הרמ"א בחו"מ (קסג, א): **"כל צרכי צבור** שאינן יכולין להשוות עצמן, יש להושיב כל בעלי בתים הנותנים מס ויקבלו עליהם **שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים, וילכו אחר הרוב...**"

וכן מצינו בשו"ת הרא"ש (ו, ה): **"וששאלת: אם שנים או שלשה מהבינונים שבעיר יכולין להוציא עצמן מן ההסכמה שיעשו הקהל, או מגזרת חרם שיעשו על שום דבר. דע, כי על עסק של רבים אמרה תורה: אחרי רבים להטות. ועל כל ענין שהקהל מסכימים, הולכים אחר הרוב, והיחידים צריכים לקיים כל מה שיסכימו עליהם הרבים. דאם לא כן, לעולם לא יסכימו הקהל על שום דבר, אם יהיה כח ביחידים לבטל הסכמתם; לכן אמרה תורה, בכל דבר הסכמה של רבים: 'אחרי רבים להטות'". משמע שבכל עניין ששייך לרבים הולכים אחר הרוב.**

ומצינו במסכת ב"ק (כז, ב): **"קמ"ל, דאין הולכין בממון אחר הרוב".** וכתב רש"י שם: **"אין הולכין בממון אחר הרוב - היכא דמסתפקא לן מילתא, כגון הכא וכגון לקמן (שם מו) המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן, לא אמרינן בתר רובא זיל ולחרישה קנאו והוי טעות, אלא אמר המוציא מחבירו עליו הראיה, ויכול לומר לו לשחיטה מכרתיו לך".**

ובתוספות שם כתבו: **"קמ"ל דאין הולכין בממון אחר הרוב - תימה מה טעם אין הולכין ליתי בקל וחומר... ומה דיני נפשות דחמירי אמר רחמנא זיל בתר רובא דיני ממונות לא כל שכן, ואפילו רובא דליתיה קמן אזלינן בדיני נפשות בתר רובא, כדאמר בריש סורר ומורה (סנהדרין סט, א). ויש לומר דהתם גבי דינים שאני דחשיב מיעוט דידהו כמי שאינו, וליכא למימר התם אוקי ממונא בחזקת מריה דהא בית דין מפקי מיניה, אבל גבי שאר ממון דאיכא מיעוט וחזקה לא אזלינן בתר רובא".**

הסביר התורה תמימה (שמות כג, ב הערה כג): **"וכתבו התוס' בב"ק (כז, ב) דאע"פ דבדיני ממונות היכא שיש תובע ונתבע אין הולכין אחר הרוב, והיינו להוציא ממון מכח הרוב, בכל זאת בסנהדרין אזלינן אחר הרוב, וטעם הדבר משום דבסנהדרין אמרינן דהמעוט כמאן דליתא דמי ואין כאן מעוט כלל, עכ"ל. ונראה להסביר סברתם,**

משום דבשאר עניני רוב זולת רוב של סנהדרין, יש להבית דין עצמם ספק באמתת הדבר ופוסקים הדבר רק מפני הדין דאזלינן בתר רובא, לכן לא הוי רוב זה ודאי וחזק אלא אמרינן סמוך מעוטא לחזקה היינו לחזקה דאוקי ממונא בחזקת מריה, דהיינו בחזקת מי שהוא בידו עתה, ואתרע ליה רובא. משא"כ בחלוקי דעות סנהדרין, דרוב המחזיקים בדעה אחת להם אין שום ספק כלל באמתת פסק דינם אלא ברור להם כן, וכיון שהרוב ברור ומאומת אמרינן דדעת המיעוט דיינים כמאן דליתא...".

הסברו הוא שיש הבדל בין בית דין היושבים וכל אחד שומע דברי חברו ומכריע באופן מוחלט על פי שיקול דעתו, אזי דעת המיעוט בטלה מכיוון שהיא סותרת את דעת הרוב. מה שאין כן בבירור המציאות, שנקבע על פי סטטיסטיקה ואין מדובר בהכרעה מוחלטת אלא בהסתברות, ולכן רוב אינו יכול לגבור על מיעוט המצורף לחזקת הממון.

ממשיך התורה תמימה: "ויש מחלוקת ראשונים אם הא דאחרי רבים להטות הוא רק בשוין בחכמה או אם המיעוט גדול בחכמה הלכה כמעוט. ונראה לי ראייה דאפילו אם הרוב הוא פחות בחכמה מהמיעוט ג"כ אזלינן בתרם, מירושלמי תענית (ג, ד): א"ר זעירא בשם ר' חנינא, מה יעשו גדולי הדור ואין הצבור נדון אלא אחר רובו, שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודים לא היה מדבר הקדוש ברוך הוא עם משה, שנאמר (פ' דברים) 'ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי', והובא ענין זה בקצור בבבלי תענית (ל, ב) ושם מסיים: אלי היה הדבור. והבאור הוא דמשמעו דבמקום דאזלינן בתר רובא אין אנו משגיחים אם בהמעוט נמצאים יחידים אנשי סגולה ורמי המעלה, ובהרוב כולו - המון עם, יען כי סתמא כתבה התורה אחרי רבים להטות, יהיו מי שיהיו, וזהו כונת הלשון מה יעשו גדולי הדור ואין הצבור נדון אלא אחר רובו, שהרי בשביל הרוב מנע הקדוש ברוך הוא מלדבר עם משה. והרי מבואר מפורש דאפי' אם הרוב פחות בחכמה מהמעוט ק"ל אחרי רבים להטות. ואף נראה להסביר טעם הדבר שאפי' אם המעוט גדול בחכמה אזלינן בתר הרוב הפחות בחכמה ע"פ מה שכתב הרמב"ם בהקדמה לספר יד החזקה בבאור הענין דאחרי רבים להטות, שראה הקדוש ברוך הוא שיהיו מחולקים בלמודי התורה ולא יצא כל דין לאמתו לכן גזר אומר אחרי רבים להטות, ע"כ. ולפי זה **אם נחלק בין גדולים ובין קטנים בחכמה עדיין לא יתברר ולא יצא בהחלט דין לאמתו, כי אי אפשר לברר ולהכריע ערך מדת וקצבת החכמה**".

אם כן, ראינו שיש מקרים שבהם הולכים אחר הרוב ומקרים שלא הולכים אחר הרוב, ואף מקרים שבהם המיעוט יכול לכפות על הרוב. יש מקרים שבהם המיעוט חייב

להיות נוכח ויש מקרים שלא. יש מי שאומר שהולכים אחר הרוב תמיד גם כשהחכמה בצד המיעוט, ויש אומרים שבמקרה זה אין הולכים אחר הרוב.

על פי מה שראינו נראה שכך הם הכללים:

- א. כשמדובר בבית דין או סנהדרין, ההכרעה היא כדעת הרוב על פי כללי הדיון, כך שאין משמעות לחכמה, אלא שהמיעוט חייב להיות נוכח כדי להציג את סברתו.
- ב. במקרה התלוי בסטטיסטיקה, כמו ט' חנויות טרפה וכו', הולכים אחר הרוב (פרט ל"קבוע", שהוא חידוש מיוחד).
- ג. בגזרה שגוזרים ז' טובי העיר עם חכמי העיר ובמעמד רוב תושבי העיר, הדבר מחייב את המיעוט גם אם לא היה נוכח, מכיוון שניתן כוח להנהגה לגזור על פי הבנתם (ונראה שהוא נלמד מהפקר בית דין הפקר).
- ד. במקרה שההכרעה תלויה ברצון התושבים, כגון אם להעלות מיסי ועד בית ובכמה וכדומה, הולכים על פי הרוב ואין קשר לחכמה, במקרה זה אי אפשר להכריע ללא השתתפות המיעוט.
- ה. בדבר שהוא מחויב לצורך הרבים, כגון בניית בית כנסת, חומה וכדומה, המיעוט יכול לכפות על הרוב, ועל כגון זה נאמר: לזה שומעין שאמר כהלכה (משנה פאה ד, א-ב).

והנה בנידון דידן, שלכל אחד יש זכות להחליט אם הוא מכיר במלכותו של ליסטים שהפך למלך אם לאו, אם בסופו של דבר יתברר שהרוב תמכו במלך, הדבר מחייב את הכול. ואומנם לכאורה, לאור מה שראינו יש צורך בהכרעה לאחר דיון והשתתפות המיעוט. ונראה שהתורה ציוותה על מצוות דינים כדי שלא תהיה אנרכיה בעולם. ועל כן ליסטים שהשתלט על מדינה ותושביה, יכולים התושבים להחליט אם לעזוב את ארצו, להילחם בו, או לקבל את מלכותו, ומאחר שרוב התושבים החליטו לקבל את מלכותו, הבחירה הנשארת בידי המיעוט היא לעזוב או להישאר ולקבל את מלכותו, כדי שלא תהיה אנרכיה, שכן אי אפשר במקרה זה לחכות לכך שיערך דיון שבו ינחו כולם, או אף להכרעה שהכול שותפים לה ללא דיון.¹

1. ברור שגם במקרים שבהם באופן עקרוני יש צורך בהבעת עמדה של כולם, ואף בדיון, אי אפשר לתת למיעוט אפשרות להיעדר ובכך לבטל את ההכרעה. לכן מקובל שמודיעים על המועד שבו יתקיים הדיון, ומי שאינו מגיע מוותר בכך על זכותו להשתתף בהחלטה, ונמצא שגם עמדתו זו כלולה בהחלטה מרצונו.